

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σχολάζουσα κληρονομία αποτελεί θεσμό που προσελκύει το ενδιαφέρον του νομοθέτη και της νομικής θεωρίας και πράξης. Το ενδιαφέρον του νομοθέτη φαίνεται ότι εκκινεί κυρίως από την πρόθεσή του να ρυθμίσει τις έννομες σχέσεις μίας περιουσιακής ομάδας που ενδέχεται να περιέλθει στο Κράτος, καλύπτοντας δημοσιονομικές ανάγκες. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης το ενδιαφέρον αυτό είναι εντονότερο, όπως καταδεικνύεται από τον πρόσφατο ν. 4182/2013 αλλά και από τον παλαιότερο ν. 1337/1918. Ο θεσμός της σχολάζουσας κληρονομίας παρουσιάζει όμως και μεγάλο θεωρητικό ενδιαφέρον, το οποίο προσανατολίζεται ιδίως στη διερεύνηση του ζητήματος της αυτοτέλειας της σχολάζουσας κληρονομίας ως περιουσιακής ομάδας και των υποχρεώσεων του κηδεμόνα. Η νομική πράξη πάλι, όταν καλείται να αντιμετωπίσει νομικά ζητήματα που αφορούν σχολάζουσες κληρονομίες, έρχεται αντιμέτωπη με ένα κατακερματισμένο νομικό πλαίσιο, του οποίου οι ρυθμίσεις είναι αποσπασματικές, λεπτομερείς, τεχνικές και δογματικά άνισες. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η συστηματική εναρμόνιση των διατάξεων του Αστικού Κώδικα για τη σχολάζουσα κληρονομία με εκείνες του ν. 4182/2013, ώστε μέσω αυτής να αποσαφηνιστεί το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει σήμερα τις σχολάζουσες κληρονομίες. Ο θεσμός της σχολάζουσας κληρονομίας εξετάζεται με αναφορά στα συστήματα κτήσης της κληρονομίας, τα οποία καθορίζουν τον βαθμό αυτοτέλειας της σχολάζουσας κληρονομίας ως περιουσιακής ομάδας. Η μελέτη του θέματος επιχειρείται με αξιολογική αφετηρία την ανάδειξη υποχρεώσεων πίστεως του κηδεμόνα, οι οποίες αναπτύσσουν ενοποιητική λειτουργία ως προς επί τις μέρους ρυθμίσεις που διέπουν τον θεσμό.

Από τη θέση αυτή ας μου επιτραπεί να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς όλους εκείνους που στήριξαν την προσπάθειά μου.

Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στον εκδότη κ. Π. Σάκκουλα και στους συνεργάτες του για την επιμελημένη έκδοση.

Η προσπάθειά μου αυτή κρύβει και τους κόπους της Ειρήνης, χωρίς τους οποίους το εγχείρημα δεν θα είχε ολοκληρωθεί. Ευχαριστώ λοιπόν την Ειρήνη και τα παιδιά μας για την υπομονή και την κατανόηση.

Το βιβλίο αφιερώνεται στη μνήμη του Δασκάλου μου, Καθηγητή Θ. Παπαχρίστου, που έφυγε πριν από περίπου έναν χρόνο, αφήνοντας πίσω του δυσαναπλήρωτο κενό.

Αθήνα, Πάσχα 2016

Γ. Κ. Λέκκας

§ 1. Εισαγωγή στο αντικείμενο της μελέτης

«Σχολάζουσα», «Απροσέλευστος», «Εκκειμένη» αποτελούν επιθετικούς προσδιορισμούς που περιγράφουν τη νομική κατάσταση, στην οποία ενδέχεται να ευρεθεί η κληρονομία. Οι προαναφερόμενοι επιθετικοί προσδιορισμοί καταγράφονται σε κανονιστικά κείμενα: λ.χ. το Κεφάλαιο Όγδοο του Πέμπτου Βιβλίου του Αστικού Κώδικα φέρει τον τίτλο «Σχολάζουσα κληρονομία», το Κεφάλαιο Η΄ του ν. 4182/2013 (Κώδικας Κοινωφελών Περιουσιών και Σχολαζουσών Κληρονομιών) φέρει τίτλο «Σχολάζουσες κληρονομίες», τα άρθρα 703-706 του Πολιτικού Κώδικος των Ιονίων Νήσων αποτελούν συστηματική ενότητα που φέρει τίτλο «περί της σχολαζούσης κληρονομίας», αντίστοιχα τα άρθρα 1094-1097 του Αστικού Κώδικος της Ηγεμονίας Σάμου αποτελούν επίσης συστηματική ενότητα που φέρει τίτλο «περί της απροσελεύστου κληρονομίας», ενώ σε κλασικά συγγράμματα κληρονομικού δικαίου των αρχών του 20^{ου} αιώνα (λ.χ. *Dernburg/Δυοβουνιώτου, Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, Κληρονομικόν Δίκαιον, 1909*) απαντάται ο όρος «εκκειμένη κληρονομία».

Η μετοχή «σχολάζουσα» προέρχεται από το ρήμα σχολάζω που, ως γνωστό, έχει, μεταξύ άλλων σημασιών, και τη σημασία «είμαι κενός», «δεν κατέχομαι»¹. Ο όρος «σχολάζουσα κληρονομία» στον Αστικό Κώδικα και στα άλλα νομοθετικά κείμενα αποτελεί *terminus technicus* που δεν έχει την προαναφερόμενη σημασία, αλλά αποκτά κανονιστικό νόημα ανάλογα με το σύστημα κτήσης της κληρονομίας, στο οποίο αναφέρεται. Συνακόλουθα ο όρος αυτός δεν έχει την ίδια κανονιστική σημασία σε όλα τα προαναφερόμενα νομοθετικά κείμενα. Το κανονιστικό νόημα του όρου «σχολάζουσα κληρονομία» προσδιορίζεται από το σύστημα κτήσης της κληρονομίας, με τις επί μέρους ρυθμίσεις του οποίου τελεί σε λειτουργική και αξιολογική ενότητα, με το οποίο συναποτελούν δηλαδή *εσωτερικό σύστημα*². Για τον λόγο αυτόν οι κανόνες που διέπουν τη σχολάζουσα κληρονομία εξετάζονται στην παρούσα σε συνάρτηση με τους κανόνες που διέπουν την κτήση της κληρονομίας: έτσι θεωρώ ότι φωτίζεται πληρέστερα το αξιολογικό περιεχόμενο και η λειτουργία τους.

Η αξιολογική συσχέτιση των ρυθμίσεων της σχολάζουσας κληρονομίας με τους κανόνες που διέπουν την κτήση της κληρονομίας επηρεάζει την κανονιστική ισχύ των πρώτων ανάλογα προς το ισχύον σύστημα κτήσης της κληρονομίας, με το οποίο αποτελούν αξιολογική ενότητα. Αυτό συμβαίνει λόγω του κανόνα διαχρονι-

1. H. G. Liddell & R. Scott, *A Greek-English Lexicon* (1968), βλ. λήμμα «σχολ-άζω».

2. Παπανικολάου, *Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπρασιών* (2000), αρ. 209· Δωρής, *Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο/τ. Α΄* (1991), σ. 168 επ.· *Larenz/Canaris, Methodenlehre der Rechtswissenschaft* (1995), σ. 302.

Η σχολάζουσα κληρονομία

κού δικαίου που καθιερώνεται με το άρθρο 92 ΕισΝΑΚ: Η κτήση της κληρονομίας κρίνεται σύμφωνα με το δίκαιο που ισχύει κατά τον χρόνο της επαγωγής (εδ. α'), ενώ οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα (ήδη δε και του ν. 4182/2013) που διέπουν τη σχολάζουσα κληρονομία εφαρμόζονται από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα (και του ν. 4182/2013) και στις προηγούμενες αποβιώσεις (εδ. β'). Εύλογα διαπιστώνεται ότι είναι διαφορετική η λειτουργία της σχολάζουσας κληρονομίας στο πλαίσιο ενός συστήματος αυτοδίκαιης κτήσης της κληρονομίας, όπως είναι εκείνο που εισήγαγε ο Αστικός Κώδικας, σε σχέση με τη λειτουργία που αναπτύσσει η σχολάζουσα κληρονομία στο πλαίσιο συστημάτων κτήσης της κληρονομίας που βασίζονται στην αποδοχή της κληρονομίας, όπως συμβαίνει κατ' εξοχήν στο βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο και σε μικρότερο βαθμό στα συστήματα του Πολιτικού Κώδικος των Ιονίων Νήσων και του Αστικού Κώδικος της Ηγεμονίας Σάμου που ακολουθούν στο θέμα αυτό το πρότυπο του *Code Napoléon*. Συνεπώς, λειτουργική και αξιολογική ενότητα υπάρχει μεταξύ των ισχυόντων σήμερα κανόνων, που διέπουν τη σχολάζουσα κληρονομία, με καθένα από τα συστήματα κτήσης της κληρονομίας που ισχύουν σύμφωνα με τον κανόνα διαχρονικού δικαίου που θεσπίζεται με το άρθρο 92 εδ. α' ΕισΝΑΚ· έτσι, ο χρόνος συνδιαμορφώνει στη σχολάζουσα κληρονομία το κανονιστικό περιεχόμενο των επί μέρους ρυθμίσεων³.

Εκτός της κανονιστικής διάστασης ο όρος σχολάζουσα κληρονομία περιγράφει μία κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα: Προσδιορίζει μία περιουσιακή ομάδα – την κληρονομία– η οποία (ανάλογα με το σύστημα κτήσης της κληρονομίας) ακόμα και αν έχει κληρονόμο, πάντως στερείται εν τοις πράγμασι διοικητή. Αυτό αποτελεί μία ανωμαλία για την έννομη τάξη: κινήτα και ακίνητα χρειάζονται φροντίδα, μετρητά και τιμαλφή χρειάζονται ασφαλή φύλαξη, οι αξιώσεις πρέπει να προστατευθούν έναντι του κινδύνου απόσβεσής τους, πρέπει να βρεθεί κληρονόμος για να συνεχίσει τις έννομες σχέσεις του κληρονομούμενου. Η έννομη τάξη αποκαθιστά την ανωμαλία μέσω της σχολάζουσας κληρονομίας, που αναδεικνύεται έτσι σε θεσμό διαχείρισης ομάδας περιουσίας τρίτου προσώπου, όπως συμβαίνει με τον εκτελεστή διαθήκης⁴, τον επίτροπο ανηλίκου, τον δικαστικό συμπαραστάτη, τον επιμελητή ξένων υποθέσεων, τον διαχειριστή περιουσιακής ομάδας αποτελούμενης από επενδυτικά μέσα (μετοχές, χρεόγραφα κ.λπ.)⁵. Το ελληνικό δίκαιο δεν γνωρίζει καθολικό θεσμό διαχείρισης περιουσίας. Επί μέρους συμβατικά και νομικά μορφώματα επιτελούν κατά περίπτωση αυτή τη λειτουργία⁶. Καθολικός διαχειριστικός θεσμός είναι το *trust* στις χώρες

3. *Husserl*, *Recht und Zeit*, Fünf rechtspolitische Essays (1955), σ. 32 επ.

4. *Παπαδοπούλου-Κλαμαρή*, *Ο εκτελεστής διαθήκης στο Δίκαιο του ΑΚ* (2005), αρ. 277, 280.

5. *Jacoby*, *Das Private Amt* (2007), σ. 100 και *passim*.

6. *Stathopoulos/Karampatzos*, *Contract Law in Greece*³, αρ. 43-44· *Σταθόπουλος*, *Εμπιστευμα (trust)*. Πώς ικανοποιούνται οι σχετικές ανάγκες στο ελληνικό δίκαιο, σε *Μελέτες II* (2010),

της αγγλοσαξωνικής οικογένειας δικαίων⁷. Οι επιμέρους ρυθμίσεις της *σχολάζουσας κληρονομίας* εμφανίζουν τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός *trust*: συγκρότηση αυτοτελούς, νομικά ή εν τοις πράγμασι (αναλόγως του ισχύοντος συστήματος κτήσης της κληρονομίας), περιουσιακής ομάδας, ανάθεση της διοίκησης της ομάδας σε τρίτο πρόσωπο (τον κηδεμόνα της *σχολάζουσας κληρονομίας*), διοίκηση της περιουσίας επ' ωφελεία του κληρονόμου, θέσπιση υποχρεώσεων πίστωσης του διοικητή της περιουσίας έναντι του ωφελούμενου από τη διαχείριση προσώπου, αυξημένο μέτρο επιμέλειας του διοικητή, θέσπιση υποχρεώσεως λογοδοσίας για τη διοίκηση.

Η πρόσφατη νομοθετική πρωτοβουλία στο πεδίο της *σχολάζουσας κληρονομίας* ανέδειξε ακόμα μία πτυχή του θεσμού αυτού: το δημοσιονομικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει ως πηγή δημοσίων εσόδων. Στην Ελλάδα το ενδιαφέρον αυτό δεν είναι ούτε τόσο πρόσφατο ούτε τόσο καινοφανές. Κατά το παρελθόν, σε περίοδο δημοσιονομικής κρίσης, λόγω της επί μακρόν χρηματοδότησης πολεμικών επιχειρήσεων που οδήγησαν στην εδαφική επέκταση του Ελληνικού Κράτους, ο νομοθέτης ρύθμισε διεξοδικά με τον ν. 1337/1918 τη διοίκηση των *σχολάζουσων κληρονομιών* με απώτερο στόχο τη διασφάλιση των συμφερόντων του Δημοσίου ως εξ αδιαθέτου κληρονόμου, ελλείψει άλλου κληρονόμου. Αυτή φαίνεται ότι είναι η πρόθεση και του σύγχρονου νομοθέτη του ν. 4182/2013, ο οποίος κατήργησε ρυθμίσεις του Αστικού Κώδικα για τη *σχολάζουσα κληρονομία*, θέσπισε στη θέση τους άλλες, απέφυγε να εντάξει τις νέες ρυθμίσεις στον Αστικό Κώδικα και δημιούργησε έτσι την ανάγκη αξιολογικής ένταξης των νέων ρυθμίσεων στο σύστημα του Αστικού Κώδικα και εναρμόνισής τους με τις νομοθετικές αξιολογήσεις που διαπνέουν το κληρονομικό δίκαιο. Έτσι ο εφαρμοστής του δικαίου καλείται, ενόψει των νέων ρυθμίσεων, να συμβιβάσει την καθιέρωση του ιδιωτικού κληρονομικού δικαιώματος, του κλειστού αριθμού των μορφών διάθεσης, της προστασίας των δανειστών⁸, με την προστασία του δημοσίου συμφέροντος, στην οποία προεχόντως αποσκοπούν οι νέες ρυθμίσεις, όπως άλλωστε εξαγγέλλεται στην Αιτιολογική Έκθεση του ν. 4182/2013.

Στις *σχολάζουσες κληρονομίες* είναι αφιερωμένο το Κεφάλαιο Η' του ν. 4182/2013 που περιλαμβάνει τα άρθρα 61 έως 64, τα οποία για τη ρύθμιση επί μέρους ζητημάτων παραπέμπουν και στα άρθρα 16-30 του ίδιου νόμου, που αφορούν στην εκκαθάριση κληρονομιών περιερχόμενων στο Δημόσιο· εφαρμόζονται δε σε αυτές επίσης τα άρθρα 1866 εδ. α', 1867, 1868, 1870 του Αστικού Κώδικα, τα οποία διατηρήθηκαν

σ. 150· *Lekkas*, in *Graziadei/Mattei/Smith* (ed.), *Commercial Trusts in European Private Law* (2005), σ. 414.

7. *Pettit*, *Equity and the Law of Trusts*¹⁰, σ. 27 επ.· *Zweigert/Kötz* [translated by *Weir*], *An Introduction to Comparative Law*³, σ. 188 επ.· *Graziadei/Mattei/Smith*, *Commercial trusts in European Private Law: the interest and scope of the enquiry*, in *Commercial Trusts in European Private Law* (2005), σ. 16 επ.· *Δεληγιάννη-Δημητράκου*, *Trust & Καταπίστευση*², § 3.

8. *Απ. Γεωργιάδης*, *ΚληρΔ*², § 1 αρ. 16 επ.

Η σχολάζουσα κληρονομία

σε ισχύ μετά τον ν. 4182/2013, τα άρθρα 1858 και 1910 του Αστικού Κώδικα, που προβλέπουν δύο ειδικές περιπτώσεις διορισμού κηδεμόνα σχολάζουσας κληρονομίας, και τα άρθρα 92 και 118 ΕισΝΑΚ. Οι προαναφερόμενες ρυθμίσεις συνθέτουν το νομοθετικό πλαίσιο που εφαρμόζεται σήμερα στις σχολάζουσες κληρονομίες, το οποίο συμπληρώνεται από δημοσιονομικές ρυθμίσεις, ρυθμίσεις σχετικές με τη λογιστική απεικόνιση της διοίκησης των σχολαζουσών κληρονομιών, την πειθαρχική και ποινική ευθύνη των κηδεμόνων και διατάξεις φορολογικού δικαίου, των οποίων βέβαια η ανάλυση υπερβαίνει το αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Το προαναφερόμενο νομοθετικό πλαίσιο είναι προδήλως κατακερματισμένο, ενταγμένο σε περισσότερα νομοθετήματα, των οποίων την ερμηνεία, αλλά κυρίως την εφαρμογή έχει αναθέσει ο νομοθέτης σε περισσότερες αρχές, δικαστικές και διοικητικές, και δεν εμφανίζει πλέον ούτε συνοχή ούτε αλληλουχία. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η συστηματική εναρμόνιση των ρυθμίσεων της σχολάζουσας κληρονομίας, ώστε να διευκολυνθεί η ενιαία εφαρμογή των διατάξεων σύμφωνα με τον σκοπό ή, όπως θα καταδειχθεί κατωτέρω, τους περισσότερους σκοπούς –συνχά αντίρροπους– τους οποίους η εφαρμογή των διατάξεων αυτών υπηρετεί.

Η προβολή των προαναφερόμενων παραμέτρων του θέματος διαρθρώνεται γύρω από τρεις άξονες: Πρώτα εξετάζεται η συγκρότηση της *σχολάζουσας κληρονομίας* ως αυτοτελούς περιουσίας (Κεφάλαιο Πρώτο), στη συνέχεια αναδεικνύονται οι παράγοντες στους οποίους θεμελιώνονται οι υποχρεώσεις πίστωσης του κηδεμόνα (Κεφάλαιο Δεύτερο), τέλος δε αναδεικνύονται και αναλύονται οι έννομες συνέπειες των υποχρεώσεων πίστωσης του κηδεμόνα (Κεφάλαιο Τρίτο).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η συγκρότηση της σχολάζουσας κληρονομίας ως αυτοτελούς περιουσίας

Η συγκρότηση της σχολάζουσας κληρονομίας ως αυτοτελούς περιουσίας συνδέεται λειτουργικά και αξιολογικά με το σύστημα κτήσης της κληρονομίας (§ 2): Τα συστήματα που ανάγουν την αποδοχή της κληρονομίας σε λόγο κτήσης αυτής ενισχύουν την αυτοτέλεια της κληρονομίας ως περιουσιακής ομάδας ενόσω δεν έχει προσέλθει σε αυτήν κληρονόμος. Τούτο όμως συμβαίνει και στα συστήματα της αυτοδίκαιης κτήσης της κληρονομίας, στα οποία η αυτοτέλεια καταφάσκεται με κριτήριο τον περιουσιακό διαχωρισμό της κληρονομίας που υπόκειται σε ιδιαίτερο καθεστώς διαχείρισης. Η μελέτη της ιστορικής εξέλιξης του θεσμού της σχολάζουσας κληρονομίας (§ 3) και η δικαιοσυγκριτική έρευνα (§ 4) αναδεικνύουν και θεμελιώνουν τις προαναφερόμενες διαπιστώσεις.

§ 2. Κτήση της κληρονομίας και σχολάζουσα κληρονομία

Η παρουσίαση των κανόνων του κληρονομικού δικαίου για την κτήση της κληρονομίας, οι οποίοι ίσχυσαν πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα, έχει πρακτική σημασία λόγω της ρύθμισης του άρθρου 92 εδ. α΄ ΕισΝΑΚ, σύμφωνα με την οποία οι σχέσεις του κληρονομικού δικαίου, αν ο κληρονομούμενος πέθανε πριν από την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα, κρίνονται και στο εξής κατά το προ της εισαγωγής του ΑΚ δίκαιο¹. Συνεπώς η θεμελίωση κληρονομικών δικαιωμάτων, ειδικότερα δε η κτή-

1. ΑΠ 453/1972, ΝοΒ 1972, 1272· ΑΠ 249/1993, ΕλλΔνη 1994, 1520· ΑΠ 1341/2010 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 810/2010, ΧρΙΔ 2011, 437· ΑΠ 217/2008, ΝοΒ 2009, 2140· ΑΠ 846/2007, ΝοΒ 2007, 2163 (κτήση μέσω κληρονομικής διαδοχής κατά τον Ιόνιο Κώδικα, Κεφαλονιά)· ΕφΝαυπλ 237/2003, ΝοΒ 2003, 1873 με ενημερωτικό σημείωμα *Χριστακάκου*· ΕφΠατρ 381/1999, ΝοΒ 1999, 1430· ΕφΠατρ 146/2005 ΝΟΜΟΣ· ΕφΑθ 6198/1987, ΕλλΔνη 1988, 500 (κληρονομική διαδοχή κατά τον Ιόνιο Κώδικα, Ζάκυνθος)· ΕφΛαρ 139/2005 ΝΟΜΟΣ· *Απ. Γεωργιάδης*, Καταπίστευμα και υποκατάσταση κατά τον Ιόνιο Κώδικα (Γνωμοδότηση), ΕλλΔνη 1988, 425· βλ. και *Καραμπατζό*, Κτήση και αποποίηση της κληρονομίας κατά το προϊσχύσαν βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο και το νυν ισχύον δίκαιο του ΑΚ. Μετέωρη κατάσταση μεταξύ επαγωγής και μεταγραφής της αποδοχής της κληρονομίας. Έκτακτη χρησικτησία υπέρ συγκοινωνού-συγκληρονόμου (Σκέψεις με αφορμή την ΑΠ 810/2010), ΧρΙΔ 2011, 474· *Δημοπούλου-Πηλιούνη*, Το ρωμα-